

Sve je ovo nestalo u prirodnoj katastrofi da bi toliko stoljeća kasnije oživjelo pred našim očima kao spomen jednog nama istovremeno i dalekog i bliskog razdoblja.

Maja Škiljan

ARISTOTEL — 2300. OBLJETNICA SMRTI

1978. g. navršilo se 2300 godina od Aristotelove smrti. Po mnogima najveći filozof antičkog svijeta, čije su tvrdnje, ne samo filozofske, nego i one u drugim, osobito prirodnim znanostima, na velikom području bile stoljećima glavni autoritet i smatrane gotovo neprikosnovenima, rodio se u Stagiri u Trakiji 384. g. pr.n.e., u liječničkoj obitelji. Naime, njegov je otac Nikomah bio liječnik na dvoru makedonskog kralja Aminte, i ta je činjenica vjerojatno imala određen utjecaj na formiranje Aristotelova interesa za prirodu i za nastanak mnogobrojnih djela s područja znanosti koja su kasnije dobila imena zoologija, biologija itd. Događaj, međutim, koji je usmjerio Aristotelov životni put bio je njegov dolazak kao sedamnaestogodišnjaka u Atenu u Platonovu Akademiju. U njoj je proveo 20 godina sve do Platonove smrti, a zatim je otišao u Malu Aziju tiraninu Hermiji, prijatelju Akademije, i proboravio ondje tri godine. Kad su Perzijanci ubili Hermiju, preselio se Aristotel na otok Lezb i ondje dobio poziv od makedonskog kralja Filipa da dođe u Pelu i odgaja njegova sina Aleksandra.

Međutim, petnaestogodišnji Aleksandar, budući gospodar svijeta, nije imao smisla za filozofiju, i pokušaj Aristotela da utječe na mladog monarha, da ga na neki način odvrati od ideje stvaranja velike države Orijenta, propao je jednako kao i mnogo godina ranije pokušaj Platona da svoju idealnu državu ostvari na dvoru sirakuških tirana. Nesuglasice između učitelja i učenika bile su velike, i kad je Aleksandar krenuo u osvajanja na Istok, Aristotel se vratio u Atenu i u vježbalištu Likeju osnovao 335. g. pr.n.e. svoju filozofsku školu koja je po tom mjestu dobila i ime. Trinaest godina, koliko je sve do smrti predavao u Likeju, najplodnije je razdoblje Aristotelova stvaralaštva, i gotovo sav njegov doprinos filozofiji nastao je u to vrijeme.

Smrću Aleksandra Makedonskog 323. g. makedonska stranka u Ateni izgubila je svoj utjecaj, a Aristotel, na koga se zbog njegova nekadašnjeg boravka na makedonskom dvoru nije baš rado gledalo, pobjegao je u Halkidu na Eubeju „kako se Ateni jani po drugi put ne bi ogriješili o filozofiju“ i ondje slijedeće godine umro.

Premda je Aristotel svoju filozofiju počeo razvijati u krilu Platonove Akademije, on je ubrzo uočio apstraktnost učenja o idejama i kritički mu se suprotstavio. Umjesto tvrdnje da su opći pojmovi (ideje) odvojeni od pojedinačnih stvari koje imaju samo udjela u njima i da su svijet za sebe, jedino stvaran i spoznatljiv tek kroz dijalektičko mišljenje, Aristotel izajvaljuje da sve što postoji postoji kao pojedinačna stvarnost, koja je upravo takva dostupna našim osjetilima od kojih spoznaja polazi i uzdiže se do općenitijih pojmova. Da bi spoznaja bila istinita, ljudsko se mišljenje mora zasnivati na sigurnim principima. Svodeći opće principe na tri glavna: princip identiteta, princip kontradikcije i princip isključenja trećeg, Aristotel je ujedno ustvrdio da su to i principi bića, tj. objektivne stvarnosti i da prema tome jedino oni zaključci koji se slažu s tim pravilima mišljenja imaju svoju istinsku vrijednost.

Ispitujući oblike mišljenja, Aristotel je u središnje mjesto svoje logike postavio silogizam kao sredstvo ispitivanja i utvrđivanja točnosti datih tvrdnji. Budući da pojam sadržava u sebi mnoštvo pojedinačnih predmeta, mišljenje koje barata tim pojmovima nužno je stalno u vezi sa stvarnošću. Aristotelova logika nije još prešla u formalizam koji se razvio u doba skolastike.

Aristotel svoju filozofiju zasniva na odnosu materije kao pasivnog i forme kao aktivnog principa koji materiju oblikuje i s pomoću kojega materija istom postaje određena supstancija, koja kao jedinstvo materije i forme čini ujedno jedinstvo općeg i pojedinačnog. Svaka supstancija teži tome da iz nižeg stanja prijeđe u više, iz potencijalnosti u aktualnost. U tome se sastoji kretanje svega, u prelasku iz materije u formu, i krajnji je cilj čista forma. Dijalektika aktivnog i pasivnog ukinuta je u savršenstvu forme koja miruje jer nema više u što prijeći, a kao svoj objekt ima samu sebe, jer bi uzimanjem nečeg nižeg od sebe umanjila svoje savršenstvo. Učinivši formu transcendentnom Aristotel je upao u istu pogrešku koju je zamjerao Platonu. Čista nepokretna forma postaje svrha svega kretanja i ujedno prvi pokretač toga kretanja.

Na polju etike Aristotel je zastupao tezu da je za moralno djelovanje osim znanja bitan element volja. Vrlina je sredina između dviju krajnosti. Osim etičkih vrlina koje se pokazuju u voljnoj djelatnosti ljudi, postoje i dijanoetičke (razumske) vrline (misaona djelatnost, razboritost), koje su po vrijednosti više od etičkih.

88

Prema svojoj tvrdnji da je opće prije pojedinačnog, izvodi Aristotel teoriju o državi kao ljudskoj zajednici koja po prirodi prethodi pojedincu, premda je on vremenski prije države. Tako je čovjek po prirodi političko (društveno) biće, tj. teži za tim da živi u zajednici. Cilj države je da pomogne ostvarenju sreće svojih građana. To su, međutim, samo slobodni građani. Aristotel smatra da je društveni položaj prirodan, pa su prema tome neki određeni da vladaju a drugi da budu robovi. Ova Aristotelova zabluda jedan je od dugova antičkom robovlasničkom ustrojstvu svijeta. Kao što je u etici smatrao sredinu onim najboljim, tako isto misli da je najbolja država ona u kojoj vlada srednji stalež.

Još na jednom polju ljudske djelatnosti suprotstavio se Aristotel Platonu – na polju umjetnosti. Umjetničko djelo nije oponašanje oponašanja, kako je to tvrdio Platon, već je ono vrednije od opisivanja same stvarnosti, jer prikazuje ono što se tek moglo dogoditi. U svojoj čuvenoj „Poetici“ Aristotel je potaknuo mnoge probleme, prije svega pjesničkog stvaranja, posebno tragedije, a svojim pojmom katarze uzburkao nesmirljivo more pitanja o svrsi umjetničkog djela.

Aristotel i njegovo djelo imali su golem utjecaj na razvoj ne samo evropske, nego i hebrejske i arapske filozofije. Zbog svojeg proučavanja prirode smatra se začetnikom mnogih prirodnih znanosti, svojom teorijom suda i oblika ispravnog mišljenja tvorac je logike, čije postavke gotovo nepromijenjene vrijede još i danas, a u njegovim djelima iz oblasti politike, etike, retorike, poetike itd., nalazimo misli koje su

nezaobilazne u proučavanju tih disciplina. Kršćanski su teolozi nastojali svoje dogme svesti pod okrilje njegove filozofije, jer im je formalizam te filozofije bio prikladniji nego Platonov idealizam, i sve do kraja 16. stoljeća bio je Aristotel neprikosnoveni autoritet znanstvene misli u Evropi.

Damir Salopek

89